

DAS LIED VON DER GLOCKE

dr. André Lehr

Friedrich von Schiller (1759-1805), de schepper van het Lied.

De gescheurde luidklok die Schiller mede inspireerde tot zijn *Das Lied von der Glocke* opgesteld bij de Munsterkerk te Schaffhausen (Zw.).¹

De Duitse dichter Friedrich von Schiller (1759-1805) is onder andere bekend geworden door zijn gedicht *Das Lied von der Glocke*. Er bestaan talloze uitgaven van, te veel om op te sommen.² Het Lied is bepaald niet *aus einem Guß* tot stand gekomen. Het idee was in 1788 ontstaan toen Schiller in Rudolstadt de plaatselijke klokken-gieterij van Johannes Mayer³ bezocht. Ook bestudeerde hij het trefwoord *Glocke* uit de toen bekende encyclopedie⁴ van Johann Georg Krünitz die in datzelfde jaar was uitgekomen. Daarin ook vond hij het motto voor zijn gedicht: *Vivos voco, mortuos plango, fulgura frango* of wel: *Ik [de klok] roep de levenden, ik beween de doden en ik breek de bliksem*. Het is een wijd verbreid opschrift. Schiller kende die inscriptie ook van de uit 1486 daterende klok van de Munsterkerk te Schaffhausen (Zw.), een klok die omstreeks 1700 een deel van haar slagring verloor en sinds 1898 in de tuin

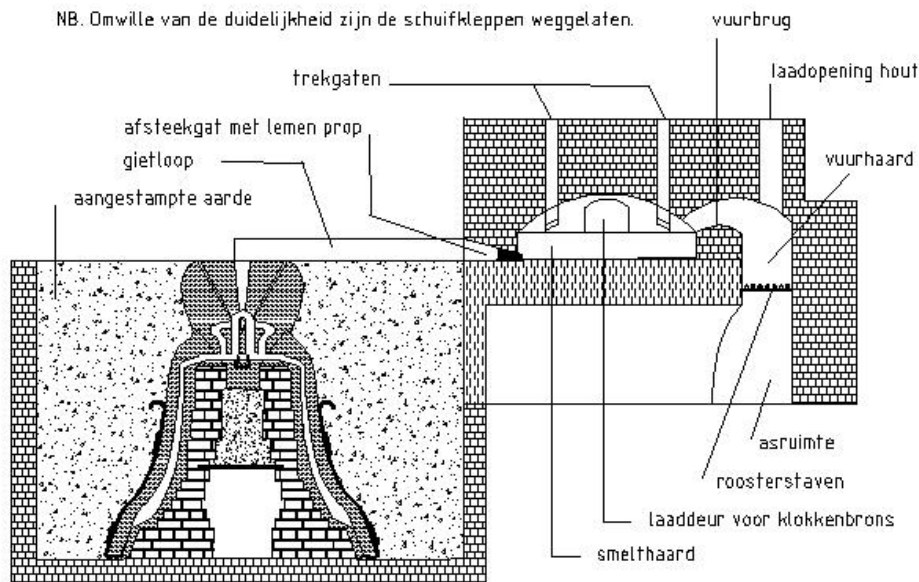
van de kerk staat opgesteld.⁵ Daarom ook is *Das Lied von der Glocke* onverbrekkelijk verbonden met de klok van Schaffhausen, ja zozeer zelfs, dat van die klok kopieën in de vorm van souvenirbelletjes in omloop zijn. Vermeld zij nog dat de klok een doorsnede heeft van 1,80 m en daarom een kleine vier ton zal wegen. Ze werd gegoten door Ludwig Peiger uit Basel.

Het zou vele jaren duren voordat *Das Lied von der Glocke* gereed was. Allerlei beslommingen, maar ook ziektes, waren daar de oorzaak van. Pas in 1799 voltooide Schiller het in zijn woonplaats Weimar. Het was stellig een succes, want niet alleen werd het door velen gelezen, doch ook was het voor generaties leerlingen van de middelbare scholen verplichte leerstof, zelfs nog tot voor kort. Menigeen kon dan ook meerdere strofen uit het hoofd opzeggen, terwijl vrijwel iedereen de eerste regels wist te citeren: *Festgemauert in der Erden steht die Form, aus Lehm gebrannt.*

Afgezien van het feit dat het klokgedicht verschillende toneeluitvoeringen beleefde, voelden ook componisten zich aangetrokken om het op toon te zetten. Hiertoe behoren Andreas Romberg (1767-1821), Peter Josef von Lindpainter (1791-1856), Bernhard Scholz (1835-1916) en Max Bruch (1838-1920). Ook Vincent d'Indy (1851-1931) componeerde een *Chant de la cloche*, ofschoon hij als tekst een vrije interpretatie van het origineel koos. Ook nu nog worden deze composities soms uitgevoerd, zoals het werk van Romberg een aantal jaren geleden te Mierlo. Voorts in 1985 de compositie van Bruch te Den Haag, terwijl die van d'Indy in 1969 zelfs een uitvoering voor de radio kreeg, tezamen met de beiaard van het Raadhuis te Hilversum.⁶

En de inhoud? Op meesterlijke wijze laat Schiller de trapsgewijze wording van de klok als het ware gelijke tred houden met de ontwikkeling van het menselijk leven, vanaf het begin tot aan zijn voleinding. Aldus is de luidklok met steeds klimmende kracht de welsprekende tolk van alles wat dat menselijk leven betreft, van alles wat de mens daarin ervaart: vroomheid en goedheid, discipline en ijver, huiselijkheid en ouderliefde. Steeds opnieuw wordt het door de klok met klinkende slagen onderstreept, als doopklok, als huwelijksklok, als doodsklok, als brandklok, als angelusklok, als stormklok enz. En die klok, zo vertelt Schiller ons, heet *Concordia*, dat wil zeggen *Eendracht*. In tien verzen wordt over haar ontstaan verteld.

In het onderstaande wordt niet het gehele gedicht geciteerd. Voor ons doel is dat ook niet nodig. Het gedicht is namelijk bijzonder gestructureerd van opbouw. De negentien verzen kunnen verdeeld worden in tien *Meistersprüche* en negen *Betrachtungen*. In de laatste wordt het leven van de mens beschreven. In de *Meistersprüche* daarentegen komt de klokkengieter aan het woord, overigens alleen maar voor het smelten en de werkzaamheden vanaf het moment dat er gegoten kan worden. Het vormen zelf komt in het geheel niet aan de orde, evenmin als het afwerken van de klok. In feite is het smelten en gieten, hoewel belangrijk en risicovol, slechts een klein onderdeel van het wordingsproces van een klok. Uitspraken als zou Schiller zich grondig in het klokkengieten hebben verdiept, dienen dan ook gerelativeerd worden.

Een doorsnede van smeltoven (rechts) en gietkuil met daarin de gietvorm van de klok.

In het onderstaande wordt in de linker kolom de tekst gegeven, terwijl de rechter kolom de klokkenkundige uitleg bevat.

*Festgemauert in der Erden
Steht die Form, aus Lehm gebrannt.
Heute muß die Glocke werden!
Frisch, Gesellen, seid zur Hand!
Von der Stirne heiß
Rinnen muß der Schweiß,
Soll das Werk den Meister loben;
Doch der Segen kommt von oben.*

De lemen vorm is in de gietkuil met aarde opgestampt. De klok kan gegoten worden. Het is een warm karwei.

*Nehmet Holz vom Fichtenstamme,
Doch recht trocken laßt es sein,
Daß die eingepreßte Flamme
Schlage zu dem Schwalch hinein!
Kocht des Kupfers Brei,
Schnell das Zinn herbei,
Daß die zähe Glockenspeise
Fließe nach der rechten Weise!*

Droge sparrenstammen zijn de traditionele brandstof voor de smeltoven. Ze worden van bovenaf in de vuurhaard geworpen. De vlammen passeren de vuurbrug en komen dan in de smelthaard. Wanneer het koper begint te borrelen, wordt het tijd dat het tin wordt toegevoegd.

*Weißer Blasen seh' ich springen;
Wohl! Die Massen sind im Fluß.
Laßt's mit Aschensalz durchdringen,
Das befördert schnell den Guß.
Auch vom Schaume rein
Muß die Mischung sein,
Daß vom reinlichen Metalle
Rein und voll die Stimme schalle.*

Als het klokkenbrons witte slangetjes of blaasjes aan het oppervlak bezit, is het voldoende gesmolten. Teneinde de vloeibaarheid te bevorderen wordt potas toegevoegd. Het vloeibare brons moet afgeschuimd worden, daar verontreinigingen de klank van de klok negatief kunnen beïnvloeden.

*Wie sich schon die Pfeifen bräunen!
Dieses Stäbchen tauch' ich ein;
Sehn wir's überglast erscheinen,
Wird's zum Gusse zeitig sein.
Jetzt, Gesellen, frisch!
Prüft mir das Gemisch,
Ob das Spröde mit dem Weichen
Sich vereint zum guten Zeichen.*

*Wohl! Nun kann der Guß beginnen;
Schön gezacket ist der Bruch.
Doch, bevor wir's lassen rinnen,
Betet einen frommen Spruch!
Stoßt den Zapfen aus!
Gott bewahr' das Haus!
Rauchend in des Henkels Bogen
Schießt 's mit feuerbraunen Wogen.*

*In die Erd' ist's aufgenommen,
Glücklich ist die Form gefüllt;
Wird's auch schön zutage kommen,
Daß es Fleiß und Kunst vergilt?
Wenn der Guß mißlang?
Wenn die Form zersprang?
Ach! vielleicht, indem wir hoffen,
Hat uns Unheil schon getroffen.*

*Bis die Glocke sich verkühlet,
Laßt die strenge Arbeit ruhn,
Wie im Laub der Vogel spielet,
Mag sich jeder gütlich tun.
Winkt der Sterne Licht,
Ledig aller Pflicht
Hört der Bursch die Vesper schlagen,
Meister muß sich immer plagen.*

*Nun zerbrecht mir das Gebäude,
Seine Absicht hat's erfüllt,
Daß sich Herz und Auge weide
An dem wohlgelungenen Bild.
Schwingt den Hammer, schwingt,
Bis der Mantel springt!
Wenn die Glock' soll auferstehen,
Muß die Form in Stücken gehen.*

*Freude hat mir Gott gegeben!
Sehet! wie ein goldner Stern,
Aus der Hülse blank und eben,
Schält sich den metallne Kern.*

Het brons is op giettemperatuur wanneer de luchtpijpen in het ovenplafond bruin, of nog beter, geel kleuren. Een ander signaal is dat een ijzeren staaf in het vloeibare brons gestoken een mooie glazuurlaag krijgt. Vervolgens wordt de samenstelling van het brons gecontroleerd, want het brons (koper) moet zich mengen met het weke (tin).

Het gieten kan beginnen want de breuk van een proefstaafje laat een korrelig en schilferig oppervlak zien. In de ovenmond wordt vervolgens met de afsteekstang de lemen prop weggestoten zodat het brons vrijkomt.

De vorm is gevuld. Maar is de gieting ook geslaagd? Dat weet men pas als de klok is uitgegraven. De vorm kan bijvoorbeeld stuk gesprongen zijn. Wij hopen er het beste van, ofschoon het onheil inmiddels al plaats gevonden kan hebben.

Totdat de klok is afgekoeld, kan het werk rusten.

Met een hamer wordt de lemen mantel aan stukken geslagen. Alleen op die wijze kan de nieuw gegoten klok tevoorschijn komen.

De nieuwe klok heeft een gouden kleur. De wapens zijn fraai gegoten.

*Von dem Helm zum Kranz
Spielt's wie Sonnenglanz
Auch des Wappens nette Schilder
Loben der erfahrenen Bilder.*

*Jetzo mit der Kraft des Stranges
Wiegt die Glock' mir aus der Gruft,
Daß sie in das Reich des Klages
Steige, in die Himmelsluft!
Ziehet, ziehet, hebt!
Sie bewegt sich, schwebt!
Freude dieser Stadt bedeute,
F r i e d e sei ihr erst Geläute.*

De klok wordt met takel en touwen uit de gietkuil gehesen. Dan zal ze klinken.

Een afbeelding op de Schiller-klok van Schaffhausen.

Tekst op de onderrand van de Schillerklok te Schaffhausen.

---

¹ Met dank aan mijn broer Marius die de foto's te Schaffhausen maakte.

² Bijzonderheden ontleen wij onder meer aan J. Kroon, *Schillers "Lied von der Glocke"* (Haarlem, 1914) en J.J.L. ten Kate, *Schiller's Lied van de klok* (Leiden, ca.1880).

³ Karl Walter, *Glockenkunde* (Regensburg & Rom, 1913), p.818.

⁴ Johann Georg Krünitz, *Oekonomisch-technologische Encyklopädie*. 19. Teil (Berlin, 1788) s.v. Glocke.

⁵ Walter l.c. 1913, p.266-267.

⁶ *Haagsche Courant* 27 november 1985; *Gooi- en Eemlander* 27 november 1969.